

תפיסת המערכה התודעתית

צבי מן

לפעילות ההסברה נגד ישראל בזירה הבינלאומית יש השלכות שליליות על האינטרסים של המדינה. הסיבה לכך היא שלא מדובר בגילויים ספורדיים של עוינות, אלא בהפעלה מכוונת של מערכת חתרנות המתנהלת במישור התודעתי ושמטרתה היא לפגוע בדימויה ובמעמדה הבינלאומי ולערער את ביטחונה הלאומי. לכן מבחינתה של ישראל מדובר באתגר אסטרטגי קיומי המחייב צעדי תגובה והתגוננות הולמים.

משחרר ההיסטוריה כללה המלחמה הרבה יותר מאשר התנגשות אלימה בין צדדים יריבים. אחת מדרכי המלחמה הוותיקות ביותר היא חתרנות, שכיום נקראת גם "מאבק תודעתי" או "מערכה מכוונת דימוי". מאחר שהמאמץ העיקרי בכל מלחמה מכוון ממילא לעבר תודעתו של היריב לשם הכנעתו, הרי המאבק התודעתי, הכולל הפעלה של מנופי לחץ מגוונים, מכוון להעצים את האפקט הזה ללא הפעלת אלימות. מערכות מכוונות דימוי מופעלות נגד יעדים שונים: מדינות, עמים, ארגונים לא-מדינתיים וקבוצות אידיאולוגיות, דתיות ופוליטיות. בסופו של דבר, מדובר בשימוש באמצעי אפקטיבי למדי שבכוחו ליצור תנאים לערעור יציבותו ולסיכון ביטחונו הלאומי של היריב המותקף, בלי קשר לעוצמתו הצבאית והכלכלית הכוללת.

מטרות המאבק התודעתי

לא רק מדינות בעלות עניין יכולות לנהל מאבק תודעתי כדי לפגוע ביריב אלא גם ארגונים למיניהם – מקומיים ובינלאומיים – השואפים לקדם יעדים שונים. במקרים רבים צורת המאבק הזאת היא חלופה להיעדר יכולת להתמודד עם יריב שהוא חזק הרבה יותר. משום כך ניתן לקבוע שהמאבק התודעתי הוא אחת משיטות הלוחמה האסימטרית ומענה לחולשה צבאית יחסית. תפיסת ההתמודדות הזאת כוללת רכיבים רבים, ובהם רכיב מדיני ורכיב כלכלי, והיא מיועדת להשפיע על הציבור במדינת היעד או בקהילת היעד ובמקביל גם על הזירה הבינלאומית. לעומת המאבק האלים, המאופיין בריכוז מאמץ מאורגן ורחב היקף של מדינה, אשר חלות עליו מגבלות

משפטיות ודיפלומטיות, יתרונותיה של לוחמת התודעה הם זמינות, היקף גיאוגרפי בלתי מוגבל ועלויות כלכליות ומדיניות נמוכות יחסית. מהסיבות האלה, ובמיוחד משום שבלוחמת התודעה כרוך סיכון מועט של תגובה כוחנית של הצד המותקף, יעילותה נחשבת במקרים רבים לגבוהה למדי.

אלה הם ההישגים שמבקשים בדרך כלל להשיג באמצעות לחימה מכוונת דימוי: לפגוע במערכותיה של המדינה שעומה מצויים בעימות כדי לחולל שינוי במדיניותה; לערער את היציבות ואת המשילות של המדינה המותקפת ולפגוע בתפקודן של מערכות הממשל שלה, לעיתים כדי לגרום לשינויים במאזן הכוחות הפנימי וביחסים בין האליטות; להתניע תהליכים של מרי אזרחי ולעודד פעולות מחאה של קבוצות אוכלוסייה שונות באמצעות ניצול הצטברותן של אנרגיות שליליות (מחאה וביקורת ציבורית על השלטון); לגרום לדמוניזציה של אליטות או של מגזרים אתניים ודתיים במדינות היעד; לגרום לדה-לגיטימציה של מדינות או של גורמים אחרים כדי להביא ללחצים בינלאומיים עליהם. דוגמאות רלוונטיות מהעת האחרונה הן הפעילות של רוסיה נגד יריביה במרחב הפוסט-סובייטי, ובמיוחד בנוגע למשבר באוקראינה ובמזרח התיכון ומנגד פעילותן של מדינות החברות בנאט"ו המכוונת לערער את היציבות הפוליטית ברוסיה. באחרונה מדובר היה במאמצים מרחיקי לכת שכללו התקפות ישירות על נשיא רוסיה, ויש עוד דוגמאות למכביר.

ניהול המערכה התודעתית

לרוב המדינות יש עניין להשפיע על קידום יעדיהן בקרב מדינות זרות ובמערכת הבינלאומית. ככל הידוע עד כה, שום מדינה מעולם לא הודתה בפעילות חתרנית – לא ישירה ולא עקיפה – של תמיכה באופוזיציה לא-מדינתיות בשטחה של מדינה אחרת. במילים אחרות: מאחורי מערכה מכוונת דימוי עומדים בדרך כלל גורמים מדינתיים שפועלים לרוב בהסתר.

הפעילות העיקרית בהוצאתה לפועל של לחימת תודעה מתרכזת בבנייתם של מנופי השפעה מגוונים על ציבור היעד – מנופים שאותם ניתן להפעיל במערכה גלויה או במערכה המנוהלת בהסתר. המאמץ העיקרי במערכה הגלויה מתנהל ברובו במרחב הציבורי – המקומי והגלובלי – באמצעות מובילי השפעה גלויים או באמצעות "משוטטים" למיניהם הפועלים בלי דעת, לרוב במרחב התקשורתי ובאמצעות התבססות על מערכות טכנולוגיות מתקדמות, זמינות ויעילות. אל הפעילות מכוונת הדימוי של המערכה הגלויה יכולים להתלוות גם מנופי לחץ מדיניים וכלכליים ישירים. דוגמה מן העבר היא חרם הנפט הערבי. דוגמה מימינו היא החרם המתרחב על מוצרים ישראלים או הפגיעה ביחסיה הכלכליים של ישראל עם מדינות שונות. דוגמה נוספת

היא הסנקציות הכלכליות שהטיל המערב על רוסיה כדי ללחוץ עליה לסגת מחצי האי הקרים ולשים קץ למעורבותה במלחמת האזרחים באוקראינה.

במסגרת הפעילות הסמויה מיושמות שיטות שונות, החל בכלי הסברה שמטרתם להתסיס ציבור וכלה בפגיעות ממוקדות באישים, במוסדות ובארגונים, לרבות השימוש באלימות (Active Measures בעגה המקצועית). ביישום המערכות האלה מופעלים הן גורמים מדינתיים ייעודיים – כמו השירותים החשאיים – והן סוכנים מגויסים ומשוטים. עם השיטות למאבק תודעתי נמנים גם הסברה "רכה", לוחמה פסיכולוגית, כלים מניפולטיביים להונאת הציבור ושימוש מגמתי בתקשורת ובמרחב הציבורי בעזרתם של גורמי השפעה בתקשורת, באקדמיה ובפוליטיקה. אלה מתגייסים למאמץ מרצון או מאולצים להתגייס באמצעות הפעלת לחץ עליהם. כל אלה, ובמיוחד הנגישות למרחב התקשורתי הגלובלי, מקנים כיום ללוחמת התודעה אפקטיביות והשפעה רבות יותר מאשר אי פעם בעבר.

הגופים המתמחים בפעילות חתרנית מוכרים בכל המעצמות וכמובן גם במדינות רבות נוספות. הפעלתו של המאבק התודעתי מופקדת באותן המדינות בידי מנגנונים חשאיים שונים שהם חלק מגופי הביטחון הלאומי, והם מופעלים לרוב על פי הנחיה של הדרג המדיני. גם הגופים הלא-מדינתיים אינם עוסקים בכך באופן מאולתר, אלא מפעילים מנגנונים מקצועיים ייעודיים שבהם שולטת ההנהגה. המדינות השונות, ובכללן המעצמות ומדינות במזרח התיכון, מפעילות מנגנונים למימון פעילות לא-מדינית באמצעות ארגונים שונים ובאמצעות קרנות ציבוריות ופרטיות. לטענת רוסיה, למשל, ארצות-הברית מנהלת פעילות חתרנית (covered operations) ענפה ברוסיה עצמה ובאזורי ההשפעה של רוסיה באמצעות יישום של שיטות פעולה שונות כדי לערער את יציבותה ולגרום לכך שמדינות ברית-המועצות לשעבר ינהלו מדיניות אנטי-רוסית. גם האיחוד האירופי מעניק סיוע וגיבוי לגורמי השפעה למיניהם במדינות שונות (למשל באמצעות גופים כמו ה-EED, שהוא ארגון המעניק סיוע כספי במדינות שונות – בעיקר לגורמי אפוזיציה – שלא יחוד יש עניין לקדם את פעילותם). עקב כך, רבים מהגורמים הלא-ממשלתיים (NGO's) חשודים במעורבות בפעילות תודעתית עוינת, ולעיתים קרובות נרדפות נציגויותיהם במדינות המארחות. רודפיהם במדינות המארחות הם לרוב השלטונות באותן המדינות, ואלה לעיתים אף יוזמים חקיקה להצרת צעדיהם. פעילות רבה בתחום הזה מתרחשת כיום ברוסיה, אך כמובן לא רק בה. בעבר פעלה ישראל במישור התודעתי כדי להפסיק את הרדיפות שחוותה יהדות ברית-המועצות ולשים קץ לקשיים שהערימו השלטונות הסובייטיים על עליית יהודים לארץ.

המערכה התודעתית נגד ישראל

מאז כמה ישראל מתנהל נגדה (ולעיתים אף נגד העם היהודי כולו) מאבק עז בהובלת מדינות עוינות וגופים לא־מדינתיים עוינים. במאבק הזה מיושמות כל התפיסות והשיטות הידועות של מלחמת התודעה. יש להדגיש שגם במסגרת הרדיפות האנטישמיות בתקופות שונות בעבר יושמו עקרונות של לחימה מכוונת דימוי. אלה כללו דמוניזציה של היהודים והאשמתם בכל תחלואי החברה במדינות השונות שבהם חיו. מאז קום המדינה הוסוותה בהדרגה הפעילות האנטישמית באמצעים סמנטיים: נטען שרדיפת היהודים אינה נובעת ממניעים אנטישמיים אלא מהרצון להיאבק בציונות. דוגמה מובהקת לכך היא רדיפת האוכלוסייה היהודית בברית־המועצות לשעבר. השלטונות טענו שמדובר אך ורק במאבק נגד הציונות, אולם בפועל התלוו למאבק הזה ביטויים אנטישמיים מובהקים ובוטים. גם כיום ישנה התארגנות לא־מדינית לניהול לוחמת תודעה נגד ישראל ונגד העם היהודי. זו מתנהלת במסווה של פעילות שמוגבלת רק למלחמה בהמשך הנוכחות של ישראל בשטחים שכבשה במלחמת ששת הימים. את הפעילות הזאת מנחות ומגבות מדינות מערביות מסוימות, שיש להן עניין לפגוע באינטרסים ישראלים, והיא כמובן זוכה לתמיכה נמרצת אף יותר בעולם האסלאמי בכלל ובמדינות במזרח התיכון בפרט.

מטרתה של לוחמת התודעה המנוהלת נגד ישראל היא להביא למיטוטה של המדינה. הלוחמה הזאת כוללת כמה מרכיבים המופעלים במקביל: חתרנות פנימית בקרב אוכלוסיות יעד רלוונטיות בישראל, שתכליתה לערער את היציבות ואת המשילות במדינה; גיוס לחצים בינלאומיים נגד ישראל באמצעות הפעלת שיטות מכוונות דימוי בקרב הציבור והממסדים במדינות השונות; פעילות מכוונת דימוי נגד העם היהודי בתפוצות – פעילות שמונעת במקרים רבים מרגשות אנטישמיים. עם היוזמים והמארגנים של הפעילויות האלה נמנים מדינות וגורמים לא־מדינתיים הן בעולם הערבי והן במערב. את הגורמים הלא־מדינתיים האלה מנחות במקרים רבים מדינות העימות. תופעת ה־BDS היא דוגמה מובהקת להתארגנות לא־מדינית שאותה מנחות ומגבות מדינות שונות במסגרת המאבק התודעתי שהן מנהלות נגד ישראל. הרי בסופו של דבר העצמאות של גורמי ה־BDS היא חלקית מאוד. לרוב מדובר בהתארגנויות שאותן מנחים – ישירות או בעקיפין – גורמים בעלי עניין: מדינות וארגוני אויב במזרח התיכון וכן גורמים אנטי־ישראליים אידאולוגיים במערב שנמצאים הן בצד השמאלי־קיצוני של המפה הפוליטית והן בצד הימני־קיצוני שלה.

מסקנות

כלים של מאבק תודעתי הם אמצעי אפקטיבי לפגיעה במדינות ובגורמי יעד לא־מדינתיים שונים בלי להסתכן במלחמה. לכן לוחמה כזאת, הנקראת גם לוחמה מכוונת דימוי,

היא איום לאינטרסים ולביטחון הלאומי של כל מדינה מותקפת, ובוודאי לישראל שמצויה בעת הנוכחית בעיצומה של מתקפה מהסוג הזה. שיטת המאבק הזאת הפכה בימינו ליעילה יותר ולאינטנסיבית יותר מבעבר בשל ההתפתחויות המואצות בתחום התקשורת – ובמיוחד עלייתן המטאורית של הרשתות החברתיות. כפועל יוצא מכך ניצבת ישראל בפני אתגר ממשי: כיצד להתמודד עם לוחמה שבכוחה לקדם מטרות שליליות שונות: לערער את יציבות המדינה, לגייס לחצים בינלאומיים נגדה ונגד האינטרסים שלה בעולם ולגרום בסופו של דבר לפגיעה בביטחון הלאומי שלה.

האתגר הזה מחייב את מוסדות המדינה להתארגנות מתאימה לשם הכלתו. נוסף על המענה שיש לגבשו וליישמו בגבולות המדינה אסור לזנוח את הזירה הציבורית בעולם, שהיא שדה הקרב במערכת התודעה והדימוי, ולהותירה רק בידי היריבים. בזירה הזאת מן הראוי להפעיל לצד הגורמים הישראליים הרלוונטיים גם את יהדות התפוצות כדי שתשמש כוח עזר במישור ההסברתי מול הציבור המקומי, במישור התקשורתי (ובמיוחד ברשתות החברתיות השונות) ובמישור של הפעילות הציבורית המאורגנת – הגלויה והסמויה. כל זאת בתיאום עם מוסדות המדינה ובהנחייתם.

מעבר לפנייה לתודעת הציבור במדינה ולפעילות הסברה במערכת הבינלאומית אמורה ההתמודדות עם הנושא הזה להיות כרוכה גם בפעילות מודיעינית ענפה, שתכליתה לאתר את הגורמים הפעילים בשטח ואת שולחיהם ולפתח כלים ושיטות לנטרולם. מדובר במלאכה מורכבת, מאומצת ומתמשכת, שלשם הבטחת הצלחתה יהיה צורך לרכזה בידי מטה ייעודי שישמש הן גוף מקצועי לגיבוש הכלים ושיטות הפעולה והן מטה מבצעי שיתאם את פעילות הסיכול במערכת הגלובלית וישלוט עליה. לכן מומלץ לנצל תשתיות קיימות של מוסדות ציבור ושל מוסדות אקדמיים ולהפעילם בחזית ההתמודדות נגד המאבק התודעתי המנוהל נגד ישראל. מאחר שהמוסדות האלה הם גופים ציבוריים לא מדינתיים, לא ניתן יהיה להאשים את ישראל כמדינה ברדיפת ארגונים "תמימים".

